
GORDANA ĐERIĆ

RETORIKA PRILAGOĐAVANJA *Europeane* Patrika Ouržednika¹

Krajem devetnaestog veka su ljudi u gradovima čekali novo stoleće prilično nestrpljivo, jer su imali osećaj da je devetnaesti vek naznačio puteve kojim će se čovečanstvo kretati. (...) I jedva su čekali dvadeseti vek, unapred se radujući, i govorili su da je to za čovečanstvo nova šansa i da se moramo učiti na greškama prošlosti. (...) Postojali su i ljudi koji su se dvadeset prvom veku unapred radovali i govorili da je to za čovečanstvo nova prilika, i da moramo učiti na greškama prošlosti, i da treba stvoriti novog čoveka koji će više odgovarati novom dobu. I da više neće biti nikakvih ratova, ni bolesti, ni poplava, ni zemljotresa, ni gladi, niti totalitarnih režima, ako se ljudi pouče na greškama prošlosti, jer će novi čovek biti dinamičan, tolerantan i pozitivan.

Patrik Ouržednik²

Europeana, češkog autora Patrika Ouržednika, predstavlja kohezivni nacrt istorije dvadesetog veka. Delom, koje granice esejistike pomera ka beletristici i koje žanrovski pripada istorijskoj metafikciji, Patrik Ouržednik umesto "svodenja računa" sa nasleđem prošlog veka, registruje njegove najmarkantnije do-

---

1 Članak je raden u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Mogućnost primene modernih folozofsko-političkih paradigmi na procese društvene transformacije u Srbiji/Jugoslaviji*, koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologiju i razvoj Republike Srbije.

2 *Europeana*. Kratka istorija dvadesetog veka (sa češkog prevela Iva Plešingerova). Samizdat B92, Beograd 2003.

gađaje, noseće pojmove, fenomene, retoričke fraze i uopšte diskurzivnu modu koja je ove događaje pratila; pored toga, registruje niz unutrašnjih razloga, verovanja i vrednosti koje su, prema onome “što se govorilo”, motivisale ljude i dovodile do socijalnih promena. Drugim rečima, korpusu poznatih događaja, fenomena i pratećoj diskurzivnoj modi, Ouržednik na početku dvadeset prvog veka³ pristupa kao “procesu relevantnosti”, odnosno kao sredstvu pojašnjenja i boljeg razumevanja onoga što se uistinu dešavalo u Evropi.

Budući oslobođen naknadnog preciziranja žanrova i tema o kojima piše, saglasan do mere da ih uzima “zdravo za gotovo”, Ouržednik svoje autorstvo gradi na izboru i *naglašavanju*, pripisujući fenomenima dvadesetog veka i više i manje od onoga što im u dosadašnjem razmatranju pripada. Uvođenjem “novih standarda”⁴ u posmatranje istorijskih praksi i zadržavanjem privilegije “davanja saglasnosti” onome što se dešavalo, autor zadobija i “posebna prava” da bez naknadnih interpretacija, takoreći “iznutra”, podseti na metafizički lik istorije dvadesetog veka. Ostale specifičnosti Ouržednikovog sagledavanja relativno bliske prošlosti jesu u svojevrsnom morbidisanju istorije⁵, u ironisanju društvene teorije kao

3 Prvo izdanje knjige u Češkoj Republici pojavilo se 2001. godine.

4 “I palih Francuza bilo je ukupno 2.681 kilometar, palih Engleza 1.547 kilometara, a palih Nemaca 3.010 kilometara, uz prosečnu dužinu jednog leša od 172 centimetra. I ukupno je na celom svetu palih vojnika bilo 15.508 kilometara.” Ouržednik, str.7.

5 “I u nekim gradovima su organizovani za žene specijalni kursevi o spaljivanju leševa. Kursevi su trajali četiri dana i organizovani su za grupe od petnaest do dvadeset polaznica. Učile su kako da rukuju mašinama za mlevenje kostiju, i kako da zaravnaju jamu u koju su leševi stavljeni, i kako da proseju zemlju, da bi kasnije moglo da se na toj jami sadi drveće. Drveće je za gradove bilo važno jer je obezbeđivalo regeneraciju kiseonika, a pepeo od leševa mogao je da se iskoristi kao đubrivo za voćnjake i povrtnjake, jer je organsko đubrivo u Nemačkoj počinjalo da nedostaje.” (...) “I neki ljudi su krili leševe svojih rodaka i prodavali ih na crnoj berzi ili komšijama, a za novac koji bi dobili kupovali su meso drugih leševa, jer nisu želeli da jedu meso onih sa kojima su, na primer, u prošlosti doživeli nešto lepo. I onda se od kostiju leševa kuvala supa, a od džigerice se pravio fil za piroške.” Ouržednik, str. 20 i 90.

oblika “društvene samosvesti” i u slobodi da neke aspekte događaja i fenomena ovog veka jednostavno zanemari.

Evropa je geografski, simbolički i situativni kontekst ovog dela. Njena istorija je, iz Ouržednikove perspektive, poput svake druge istorije, pomalo netačna i pomalo poučna, delom objektivna i delom subjektivna, odnosno samoposmatračka. To ne iznenađuje ili, preciznije, ne može ni biti drugačije, jer je u pozadini autorovih razmišljanja o evropskoj istoriji proteklog veka, kao i prethodno kod Burkhearta, *čovjek kakav jeste, kakav je oduvek bio i kakav će biti*. Upravo takav pristup funkcioniše kao relevantna, iako ne i jedina spona heterogenog evropskog prostora. Ono što ovaj “geografski okvir” u dvadesetom veku ocelovljuje bitnije i više od razvrstavanja prema razvijenosti socijalno-kulturnih sistema jesu događaji, tehnološki izumi, ideologije, odnosno dominantne teorijske i svakodnevnice priče. *Europeana*, kao registar preovlađujućih istorijskih *praksi* dvadesetog veka i leksikon nosećih pojmova diskurzivne mode, odnosno *komunikativnih praksi*, tako postaje jedno od prvih dela najnovije simboličke geografije, prema kojoj se posle dužeg vremena simboličko poimanje Evrope izjednačava sa svojom kartografijom.

I po tome je ovaj tekst specifičan i važan, jer u njemu nema, i kao da ih nikada nije ni bilo, uobičajenih kategorija simboličke geografije (srednje Evrope i Balkana npr.), koja je u osnovi politička, takva da i kada operiše prostornim parametrima, ona osim deskriptivnih funkcija potencira pre svega vrednosne. U *Europeani* je uvek reč o imenovanim državama, nacijama, ili o jasno imenovanim ideologijama koje su obeležile dvadeseti vek. I upravo zbog repertoara zaliha etničkih ili ideoloških stereotipija koje imenovanje sobom nosi, već sama leksikalizacija dovoljno opisuje i vrednuje; funkcionišući na ovom nivou, dodatna atribucija postaje suvišna, budući da imena čuvaju nacionalne i ideološke “specifičnosti”. Isto je i sa imenom Evropa i pričama o njenom ocelovljenju. One se iz primenjene perspektive, pored osnovnog nivoa imenovanja, reprezentuju dominantnim praksama i pratećim naracijama, prema kojima, paradoksalno, zamišljena zajednica figurira kao stvarna i nepodeljena: naizgled razjedinjujuće i suprotstavljene prakse i naracije postaju okvir koji Evropu čini jedinstvenom. Ostvaren na nivou događaja u ranijem pe-

riodu, taj projekt se na simboličkom planu (iz vizure diskurzivne mode) dodatno “postvaruje” pre formalnog obznanjivanja jedinstva, u javnim i svakodnevnim komunikativnim praksama, jer su “evropske vrednosti” i “jedinstveno slobodno tržište” i “tolerancija” i “vladavina prava” i “građanske slobode” kvalifikativi političke korektnosti u svakom njenom delu, pa i u ovom jugoistočnom.

Upravo se na nivou praksi i onoga što se o njima govorilo stvara zajednička arena koje Evropljani prilikom novog ocelovljenja ne moraju biti svesni.⁶ Drugim rečima, izvesnost sagledavanja zajedničkog okvira za evropsku istoriju dvadesetog veka i Evropu uopšte iznalazi se u predratnim, ratnim i posleratnim praksama, zatim u ideološkim i tehnološko-konzumentskim diskursima u kojima nema samorazumljivosti simboličkih podela prema razvijenosti. U normativnoj integraciji, kojom se pozitivira društvenopolitički konsenzus nove Evrope, kao da je zane mareno pretpolitičko “jedinstvo” praksi i priča prethodnog veka, a to su upravo istorijski neizbrisiva svojstva ove “nove države”. S druge strane, projekt jedinstvene Evrope jeste projekt “vežbanja zaboravljanja razlike” između priča i proisteklih praksi i zaboravljanja onoga što su nacije od kojih je sastavljena, jedna drugoj učinile tokom poslednjeg veka.

Ovde je ono što bi politički antropolozi nazvali *ci-ljem*, u smislu evropskog jedinstva (kome su povodi spoljašnji), tretiran tako kao da već odavno *jeste*, pokazujući zapravo koliko se promenjenim uglom gledanja menja sve: pojednostavljeno, iz ovakve perspektive, *prakse* (u smislu događaja) i *komunikativne prakse* (u smislu preovlađujućih naracija i/ili diskurzivne mode) dvadesetog veka deluju daleko homogenije i “stvarnosnije” naspram savremenog ujedinjavanja Evrope prema standardima – kao čvrst konstrukt naspram rekonstrukcije iz “estetskih” razloga i

---

6 Bilu kako bilo, na sve evropske nacije “veliki događaji” su manje ili više ostavili traga. Iz perspektive Ouržednika, koji ne sudi, u zajedničkom metežu nema pobednika i poraženih (“iako su Prvi svetski rat dobili uglavnom Francuzi i Englezi i izgubili su ga uglavnom Nemci, a Drugi svetski rat su dobili Amerikanci i Rusi, i izgubili opet uglavnom Nemci”) ispravnih i pogrešnih strana, naknadnih uopštavanja o zaslužnima i odgovornima – ili se, opet, sledeći ono “što se govorilo” i praktikovalo, ovi kvalifikativi u zavisnosti od pozicije, mogu pripisivati prema potrebi.

radi novih potreba. Metafikcijski istorijski pristup to može da iznese, jer se istorijski događaji, poput kolača, najbolje poznaju nakon “kusanja”. Već isprodukovane i “svarene priče” Ouržednik predstavlja onako kako ih je trebalo usvojiti, sa stanovišta smisla koji je u datom trenutku trebalo zadati ili prema učincima koje su ostvarile u metanarativnoj ravni.

Činjenica da iz balkanske perspektive Ouržednikov pristup Starom kontinentu kao već ocelovljenom sistemu može delovati ohrabrujuće, nije povod za pisanje ovog teksta. Pretpostavka dugog postojanja evropske zajednice kao “jedinstvene” ili mogućnost stvaranja nove države, odnosno “zajedničkog evropskog identiteta” takode nisu ni povod ni cilj i zbog toga što taj “identitet” odavno postoji kao predstava o “centru sveta”, o ekonomskom prestižu, dobrom obrazovanju, hrišćanskoj vrlini, tradiciji vladavine institucija, prava i pravde. Evropocentrizam na ovom nivou ogleda se i u tome što Evropa nema referenta, uporednu vrednost – svi drugi narodi su vanevropski, periferni, u izvesnom smislu nedostojni poređenja, zbog čega se ona može porediti samo sa svojom idealnom slikom koju je, koliko svojom filozofijom toliko i samom kolonijalnom praksom, i sebi i drugima nametnula.

Povodi za tematizaciju teških pitanja koja u *Europeani* Ouržednik pokreće sa dozom “crnog humora” tiču se u najširem smislu reprezentativne funkcije jezika i odnosa “pričanja” i “delanja”. Istina, putem ironije, ova pitanja su prisutna i u samom tekstu, ali se eksplicitno potenciraju jedino poslednjom rečenicom, upućivanjem na one koji zapravo “prave istoriju”, a ponašaju se kao da nisu “ni luk jeli, ni luk mirisali”.⁷ Ovom rečenicom dodatno se provocira Ouržednikovo formalno “potvrđivanje” onoga što se zbilo i pripovedalo u proteklom veku i, između ostalih, postavljaju pitanja odgovornosti aktera u javnom životu i pitanja “teorijske (analitičke) praznine” i “teorijskog (analitičkog) viška” kada je reč o najmarkantnijim događajima dvadesetog veka. Bez ovih “praznina” i “viškova” u analitičkom oblikovanju, ili bez “plodnih zabluda”, stvari ne bi ni izgledale ni bile takve kao što izgledaju ili kakve su bile.

Ovde se ne govori o iskazima određenih aktera, koje u datom trenutku Neko izriče za Nekog Drugog,

---

7 Ouržednik, str. 100.

makar to bila i Javnost, već o onim iskazima koji se prema formi ili sadržini uobičajavaju i nameću kao samorazumljiv, ispravan ili popularan stav. "Kratka istorija Evrope" Patrika Ouržednika sastoji se upravo od iskaza koji su u proteklom veku konstituisali diskurzivnu modu u javnoj i svakodnevnoj komunikaciji, ma od koga izvorno poticali. Postupkom tipizacije diskurzivne mode i poigravanjem stereotipima proizvedenim u "humanističkim naukama" i "stručnoj praksi" autor naglašava i ironiše stalnu borbu "naprednog" i "nazadnog", smene ideologija, konvertiranje društvene teorije i komunikativne prakse koja iz jednog pojmovnog aparata "iskače" u sasvim novi. Ironijski efekat Ouržednik postiže i tehnikom umnožavanja tokova vremena, stalno se vraćajući na iste događaje i priče.

U ovom tekstu posebno me zanimaju diskurzivne mode kao procesi relevantnosti na nekoliko nivoa: za ono što se dešavalo u dvadesetom veku, dakle, za *prakse* ovog veka, i svakako, zanimaju me diskurzivne mode na nivou *komunikativnih praksi* u odnosu na "opšte dobro" kome su navodno bile posvećene. U najširem smislu, povod ovom tekstu jesu pitanja "normalizacije" praksi u procesu komunikativne prakse, odnosno priroda veze između popularnih naracija i događanja. Pokazalo se, naime, da je razvoj praksi ratovanja u proteklom veku neodvojiv od komunikativnih praksi i strategija "normalizacije": slobode, humaniteta, zaštite, sigurnosti, odgovornosti, odbrane, demokratije, prosperiteta, jednakosti, građanskih prava i slično. Uporedo sa razvojem retoričkog dekora pacifikacije, usavršavane su tehnologije ratovanja na koje društvena teorija nije obraćala pažnju; s druge strane, "miroljubivi diskurs" i naglašena upotreba iskaza pacifikacije uvek je korelirala sa upotrebom oružja.⁸

---

8 "U Francuskoj i Engleskoj je posle Prvog svetskog rata bilo mnogo pacifista i javno mnjenje je bilo miroljubivo, a Nemci su, međutim, u to doba šili uniforme i proizvodili tenkove i avione. I pacifisti su govorili da je mir najviša vrednost, ali su nacisti mislili da je najviša vrednost pobeda, i da veličina ljudske sudbine leži u borbi između dobra i zla, a komunisti su smatrali da treba ubrzati pobedu komunizma, i u Španiji je izbio građanski rat, i Nemci su napali Poljsku, i Dansku, i Norvešku, i Holandiju, i Belgiju, i Francusku, i Rusi su napali Poljsku, i Estoniju, i Letoniju, i Finsku, i Rumuniju, i tako je postalo očigledno da je izbio Drugi svetski rat." Ouržednik, str. 92.

Kako je u pitanju “vek obaveštenosti”, o dominantnim praksama zna se skoro sve: evropski dvadeseti vek obeležili su Prvi i Drugi svetski rat, hladnoratovski odnosi i tzv. normalizacija, pad Berlinskog zida 1989. godine, mirni i manje mirni raspadi pojedinih istočnoevropskih zemalja, ratni raspad bivše Jugoslavije i bombardovanje dela ove zemlje koji je najduže nosio njeno ime. *Neophodnost* je bila vezujuća i neretko ključna reč za objašnjavanje ovih događaja od Prvog svetskog rata pa nadalje. Iako se o ovom ratu govorilo kao o imperijalističkom, “većina je ljudi u Evropi, u Nemačkoj, Austriji, Francuskoj, Srbiji ili Bugarskoj smatrala da je rat neophodan i pravedan, i da će uspostaviti mir u svetu”.⁹ O ovom ratu se, prevashodno, isto kao i o bombardovanju Jugoslavije, govorilo da je *novatorski, pravedan i neophodan*. Novatorstvo se u slučaju Prvog svetskog rata ogledalo u primenjenim rušilačkim tehnologijama i osnivanju humanitarnih i dobrotvornih društava, a u slučaju bombardovanja Jugoslavije na kraju veka novatorske tehnologije toliko su usavršene da su obezbedile *sigurnost i nadu za budućnost*. Kako je to bio “prvi rat u kome nije poginuo nijedan vojnik pobedničke strane, vojni stratezi su govorili da je to nada za budućnost, jer ubuduće u ratovima niko neće umirati osim neprijatelja”.¹⁰ Napredak tehnologija ponovo je omogućio važne socijalne funkcije i doprineo “opštem dobru”, budući da su dobijeni “rezultati” bili širi od polaznih intencija i ciljeva, rečju – “učinkovitiji”; nastao je model “idealnog rata” za vreme koje dolazi, u kome će ljudski gubici biti isključivo na “neprijateljskoj strani”.

Slobodnije rečeno, ceo dvadeseti vek je vek malih jezičkih obrta i naporedog usavršavanja diskurzivnih i ratnih strategija. U kontekstu u kome su predratne, ratne i posleratne prakse stvarnost koja “jeste”, dominantne komunikativne prakse postaju retoričke varke optimalizovanja i prevladavanja te iste stvarnosti – “više istine onog što jeste” koje, relativizujući upravo taj (određeni) kontekst, najčešće govore o nečem drugom. Prema svojim učincima, uobičajene naracije se, kao proizvodi saglasnosti o markantnim praksama dvadesetog veka, izjednačavaju sa interpretaci-

9 *Op.cit.* str. 6.

10 *Op.cit.* str. 55.

jama značaja tzv. realistične umetnosti koji je u “izmišljanju stvarnosti” i u pričanju zavodljivih i neistinitih priča o njoj. To nije malo i to svakako ne umanjuje vrednost ovakvih priča da jednako kao i faktografija učestvuju u usmeravanju i oblikovanju istorijske stvarnosti. U dvadesetom veku, kada zahvaljujući medijskom razvoju pojačavanje dominantnih uverenja postaje efikasnije i performativna funkcija jezika najviše dolazi do izražaja: uloga diskurzivne mode je koliko da pacifikuje i relaksira toliko i da proizvede saglasnost, razvrsta, usmeri i optimalizuje praksu. Faktografija, shvaćena kao stvarnost (realnost), polako ustupa mesto “proizvođenju stvarnosti”, čiji deo, zajedno sa retoričkim smernicama za “ispravni” način recepcije, i sama može biti.

U situaciji kada granica između proizvedene stvarnosti i realnosti sve više nestaje, za odgonetanje promena u samoj praksi, koja ne odumire nego se, naprotiv, usavršava, “važnija” postaje detekcija promena u komunikativnim praksama, shvaćenim u smislu *retoričkih mehanizama prilagođavanja novim uslovima*. Time se mogućnosti sagledavanja odnosa prakse i komunikativne prakse ponovo svode na ravan jezika i reči. Opšte mesto u diskurzivnoj modi lingvistike dvadesetog veka postaje popularni kliše o višku prikrivanja u odnosu na otkrivanje ili, u drugom slučaju i sasvim precizno, evidentnost razlike između *označitelja* i *označenog*. Problem ovog odnosa najpre se vezuje za metastazu značenja reči, njene usmeravajuće funkcije i neodvojivost semantičkog polja reči od stalno promenljivog konteksta. U najkraćem, neprestana promena je karakteristika *označenog*, zbog čega fikcija o postojanju “bukvalnih realija reči” još više doprinosi osamostaljivanju njenih značenja u novim kontekstima.

S druge strane “fikcije bukvalnih realija reči” (Bah-tin), utemeljene su pretpostavke o sposobnosti reči, odnosno jezika, da menja i predstave o stvarnosti i samu stvarnost. Jezikom filozofije, “ponovo nam reči pričaju čitavu jednu povest”; jezikom lingvistike, imenovanje (leksikalizacija) i atribucija konstituišu samu praksu – reč je medijum u kome treba tražiti značenje njene promene. Uopštavanjem lingvističkih maksima i difuzijom na srodne discipline, dolazi se do pretpostavke da se upravo u jeziku, odnosno u reči koja nikad nije nezavisna od konteksta, iznalazi izvesnost za otkrivanje akumulacije promena u raz-

ličitim “procesima oživljavanja” usmerenim na “pravljenje boljeg društva” ili na “opšte dobro”. I baš stoga što nikad nije neutralna niti prenosilac “osnovnog značenja”, reč postaje medijum u kome se detektuju motivi i prakse promena koje se manje-više odvijaju bez javnog obznanjivanja.

Promena značenja reči, kao znak promenjene prakse ili konteksta, biva najočiglednija u ideološkom diskursu, odnosno u “sistemskim diskursima” kojima je zajedničko da iz određene tačke gledišta preusmeravaju percepciju, obesmišljavaju kontekst, menjaju fokus ili perspektivu naracije. To ne znači ništa drugo do da “kontrolu” nad značenjima reči preuzimaju ideologije. Široko definisani ideološki diskurs kao sistematsko svodenje percepcije sužava mogućnosti bilo kog diskursa da izbegne odrednicu ideološkog. Ipak, prema posledicama koje su ostavile u samoj praksi i društveno-teorijskom konstruktivizmu XX veka u Evropi izdvajaju se ideologije fašizma i komunizma i njima svojstvena retorika. Primeri koji bi ilustrovali uzajamnost veza između jezičkog i ideološkog, priče i prakse, brojni su i relativno istraženi u retorikama obe ideologije. Zadržaću se na retoričkoj praksi komunizma i navodima iz *Europeane*.

Pre nego što se o komunizmu moglo govoriti u prošlom vremenu, narativna norma javne i svakodnevne razgovorne prakse očitavala se u “ideološkom kôdu” kojim je zapravo emitovana ta “posebna tačka gledišta” ili ta “druga stvarnost”, ukoliko je tačno da je, budući drugačija od stvarnosti, ideološka stvarnost uvek “druga”. Podsećanja radi, “komunisti (su) stvorili specijalni jezik koji se zvao drevni i kojim je trebalo da se govori u novom društvu do časa dok ne počne da se komunicira snagom revolucionarne ideje. Lingvisti su govorili da je svrha tog drevnog jezika bila da se napravi kratak spoj u komunikaciji u javnoj i nejavnoj sferi i da se na taj način iz ljudske svesti izbrišu kognitivne jezičke strukture. Drevni jezik se ispoljavao tako što su u njemu reči ulazile u složeni sistem konotacija koje su upućivale na mehanizme vlasti u društvu. Tako je rečima postepeno oduziman prvobitni smisao i zamenjivan je značenjem koje je bilo utoliko šire ukoliko je govornik bio čvršće ukorenjen u političkoj hijerarhiji. I kad bi jedan komunist sreo drugog komunistu pitao bi, na primer, KA-

KO U VAŠEM SREZU NAPREDUJE ŽETVA?, drugi bi rekao SAKUPILI SMO ZEMLJORADNIKE PO OVOGODIŠNJIJEM PLANU ili ENERGIČNO SMO SE PRIHVATILI ZAVRŠNIH ZADATAKA ili DRUGOVI SU PODNELI PREDLOGE ZA POBOLJŠANJE.”¹¹

“Smisao” navedenog “razgovora” razumeće svako ko je živeo u komunističkom sistemu. Za “potpuno razumevanje” to je neophodan kontekst. Tako je, jer je reč o “razgovoru” u kome ideološka kodifikacija “kontrolniše” upotrebu jezika. Naizgled je sve kao u bilo kom “običnom” razgovoru, gde pošiljalac i primalac poruke zajednički proizvode njegov “smisao”, samo sa jednim izuzetkom: pripadnost ideologiji potvrđuje se bar onoliko koliko i pripadnost jeziku koji je “sagovornicima” zajednički. Ono što je u ovom slučaju za “sporazumevanje” važnije jeste modifikacija “obične naracije o žetvi” i podređivanje važnosti kôda (što je najčešće jezik, kao sistem poznatih znakova) važnosti iskazivanja pripadnosti ideologiji.¹² Zamenom komunikativnih prioriteta postignuto je enkodiranje ideološkog vrednovanja u samoj razgovornoj praksi i podstaknuto iščezavanje razlike između administrativnog i razgovornog stila. “Ispočetka se tim jezikom govorilo uglavnom o poslu i političkim odlukama države, ali postepeno su ljudi naučili da njime govore o svemu, o vremenu, o odmoru, o televizijskom programu, ili o tome da se supruga odala piću i neće da ide na sastanke udruženja roditelja.”¹³

Apsorpcija ideoloških znakova i formi nije zahtevan posao koji bi podrazumevao učenje posebnih tehnika, možda upravo stoga što je u suštini reči njena “samozaboravnost” ili nedoslednost samoj sebi. Nešto je teže sa odvikavanjem od takvog diskursa i zaboravljanjem ideoloških narativnih formi. Jednom usvojene, one ostaju obrazac u koji se lako “useljavaju” sadržaji promenjenih praksi. Proces u kome upotrebljena reč uvažava aktuelnost ideološkog/politi-

11 Ouržednik, str. 76-77.

12 Zato je to “kao jezik” i “kao razgovor”, “žargon autentičnosti”(Adorno) i “žargon besmisla” (Škiljan), u svakom slučaju “diskurs saglasnosti” i ideološke korektnosti.

13 Ouržednik, str. 77.

čkog možda nije sasvim “osvešćen”, ali praktične koristi od zadržavanja forme narativa u koju se smešta promenjena sadržina su bar dve: ZVUĆE “UČENO” + LEGITIMIŠU POLITIČKU KOREKTNOST. Kratko i dobro, reč je o kvalifikatornoj vrednosti novih popularnih narativa i impliciranju govornikovog “opstajanje na pravoj strani”.¹⁴

Ovo su samo neki od razloga zbog kojih se fokusiranje na plan sadržaja u analizi ideološkog diskursa pokazuje kao nedovoljno, budući da se koncentracijom na pojedine segmente datog diskursa postiže tek opisivanje “proizvedene stvarnosti” i “hvataju” samo detalji društvene semiotike. “Naracija o žetvi” je primer koji pokazuje kako nije nužno da se u iskazu pojavi neka od nosećih reči ili sintagmi komunističke retorike da bi se iskaz tako okarakterisao ili razumeo. U navedenom “razgovoru”, na primer, nema najmarkantnijih mesta ove retorike, poput *novog sveta, jednakosti, smetlišta istorije*,¹⁵ *novog mišljenja, veleizdaje, zavere, buržoaskog skretanja, radničkog pokreta* (koje je svako želeo da ima) *napredne inteligencije, radničke inteligencije, društveno-političkih radnika* i slično, a ipak se ovaj “razgovor” prepoznaje kao komunistički. Ono što analiza ideološkog diskursa uglavnom ne obuhvata jesu pitanja *stila*¹⁶ i široko shvaćene *forme iskaza* koja – što zbog slabe razvijenosti pojmovnog aparata, što zbog neizvesnog ishoda takvog pokušaja i eventualne dosade koja bi ga pratila – ostaju analitički nebitna. Izuzimajući stalno prisutne pojmove *praksi, strategija i pravila*, koji uglavnom odgovaraju na pitanje *kako?*, pa se shodno

14 U okviru ovog pitanja analitički interesantan bio bi aspekt relevancije komunikativnih praksi u odnosu na lične interese aktera u javnom životu.

15 “Komunisti su mislili da je Oktobarskom revolucijom istorija u stvari završena, jer komunizam predstavlja ispunjenje istorijskog smisla ljudskog društva, i da je samo pitanje vremena kad će komunizam da pobedi u celom svetu, i istorija više neće imati nikakvog razloga da se nastavlja. I govorili su da komunizam nije politički režim, već istorijska kategorija, a za one koji ga nisu shvatali i koji su mislili po starom, za izdajnike, i sebičnjake, i zavidljivce, i podrivače, i alkoholičare, i slične, izmislili su posebno mesto, koje su zvali smetlišta istorije, jer je, pre nego što komunizam pobedi u celom svetu bilo veoma važno da se zna ko u istoriju ne spada.” *Op.cit.* str. 65.

16 Stil je način upotrebe reči.

tome tiču stila i forme, u analizi ideološkog diskursa pažnja se koncentriše na plan sadržaja i posebno na markantna mesta tog diskursa, najčešće stereotipe. Nema sumnje da ova retorička mesta pokazuju zavidnu nosivnost u konceptualizaciji stvarnosti i legitimaciji ideološkog stava, da su, ukratko, neizostavni deo “žargona besmisla”, i da se usmeravanjem na njih obavlja deo analitičkog posla, bar deskriptivni. Ipak, zadržavanjem analize samo na sadržajnom diskurzivnom opredmećenju, predstavljenom stereotipima, teško se mogu sagledati odnosi prakse i priče o njoj. Još je teže bez alternativnog analitičkog pristupa pokazati difuznost žanrova i proces brisanja razlika između javnog i svakodnevnog diskursa.

Drugi problem koji analitički ostaje uglavnom nebitan tiče se “zahteva vremena”, odnosno zahteva dominantnih ideologija u odnosu na “opšte dobro”, koji se u javnoj komunikativnoj praksi samorazumevaju. Ako su, u smislu praksi, Prvi svetski rat i bombardovanje Jugoslavije okvir dvadesetog veka u Evropi, u diskurzivnoj modi ovaj okvir konstituiše komunistički zahtev za “ispiranjem bolesnih mozgova” (Ouržednik, 66) na početku veka i zahtev za “novim građaninom”, takozvanim hipergrađaninom,¹⁷ na kraju veka. Radi “opšteg dobra” oba “zahteva” zanemaruju praksu i usmeravaju se na važnost mišljenja, rečima Ouržednika, na “ispiranje mozga”, tako da u njemu, pre nego se ubace nove misli, ne ostane ništa staro.

U diskursu o učincima komunističke ideologije na primer, dominacija naracije odnosno “ispravnog mišljenja” u odnosu na proisteklu praksu je eksplicitna, kako se pokazuje, čak i onda kada naizgled nestanu “uslovi” ideološke komunikacije: “Za komunizam se govorilo da je kriv za smrt devedeset do sto miliona ljudi, a bivši komunisti su govorili da to, kao prvo, možda i nije sasvim tačno, a čak i da jeste, ne možemo na to tako da gledamo, jer su komunisti mislili dobro.”¹⁸ Radi “opšteg dobra” komunisti su propovedali i praktikovali razne stvari, u “uskom” rasponu strategija mortifikacije i vitalizacije: od “izazivanja

---

17 “Hipergrađanin je bio prvi nadnarodni i potpuno slobodan građanin u istoriji, a takav je mogao da postane svako ko je bio u stanju da prestane da misli na stari način i počne da misli drugačije...” Ouržednik, str. 75.

18 Ouržednik, str. 72.

gladi”¹⁹, parole U ZDRAVOM TELU ZDRAV DUH i uvođenja jutarnje fiskulture u fabrikama i kancelarijama, preko svećanih povorki, spartakijada, do koncentracionih logora i zavoda za inseminaciju²⁰. Opet, radi “opšteg dobra”, ove prakse su analitički nebitne jer je, kako su historičari govorili, “komunizam suviše sveža historijska realnost da bi mogla da se uzme kao predmet naučnog istraživanja”.²¹ Navedena konstatacija je i svojevrsna ideološka paradigma u shvatanju odnosa prakse i priče o njoj.

Ako postoji adresat kome je više nego drugima upućeno Ouržednikovo pobranje praksi i onoga što se uobičajilo kao javna priča o njiima, onda je on u tvorcima javnog mnjenja, intelektualcima koji pretenduju da se bave društvenom analizom. Ironisanje teorijskih fenomena društvene semiotike u proteklom veku upravo otvara pitanje o implikacijama intelektualnih angažmana na historijske prakse. Kako i samo “uvažavanje teorije služi pohvali prakse” (Gadamer), njoj (teoriji) kao da ne ostaje ništa drugo do služenja ideološkoj propedeutici raznih “izama”. Zato osetljivo pitanje odgovornosti društvenih analitičara (“humanista”) za “javnu propedeutiku” i praksu koju su ideologije proizvele ostaje bez odgovora, i umesto da otvara mogućnost redresacije u sopstvenoj “praksi” osujećuje “analitički posao”. Ali, i bez odgovora na ova pitanja, “humanisti kusaju ono što su sami sebi zakuvali.”²²

19 “Seljacima koji nisu hteli da ispunjavaju revolucionarne zadatke komunisti su oduzeli i letinu, i krave, i kokoške, i slično, a seljake koji su se upuštali u neprijateljske akcije protiv sovjetske vlasti, i išli noću da krađu klasje sa kolhozno polja, ili nisu hteli da predaju kravu ili kokošku, poslali su u koncentracione logore ili su ih postreljali. Kasnije su komunisti zaključili da će najlakše slomiti neprijateljski stav seljaštva tako što će u zemljoradničkim područjima, u Ukrajini, na Severnom Kavkazu, ili u Kazahstanu, izazvati glad. I skrenuli su železnički prevoz, i blokirali prilazne puteve, i zatvorili radnje, i zabranili pijace i slično, i šest miliona ljudi je umrlo od gladi.” Ouržednik, str. 90.

20 “I godine 1929. je Naučnoistraživački eugenički institut u Lenjingradu predložio da se iz redova sovjetskih radnika izaberu posebno efikasni pojedinci i da se osnuju zavodi za inseminaciju u kojima bi izabrani pojedinci oplodavali sovjetske žene, i lenjingradski eugeničari su sračunali da bi svaki posebno efikasan radnik mogao sovjetskom narodu da obezbedi čak i svih hiljadu i sto kvalifikovanih radnika i tako osnaži zdravo jezgro budućeg besklasnog društva.” Ouržednik, str. 88.

21 *Op.cit.* str. 72.

22 *Op. cit.* str. 93.